

Sedláčková, Lenka; Hložek, Martin

Aquamanile a konvice se zoomorfními výlevkami

In: Gregerová, Miroslava; Hložek, Martin; Holub, Petr; Jordánková, Hana; Loskotová, Irena; Měchurová, Zdeňka; Nosek, Vojtěch; Sedláčková, Lenka; Tymonová, Markéta; Jagosz-Zarzycka, Zofia; Zůbek, Antonín. *Zdroje a šíření vybraných komodit keramické produkce vrcholného a pozdního středověku = Sources and distribution of selected high and late medieval pottery products*. Loskotová, Irena (editor); 1., elektronické vydání Brno: Masarykova univerzita, 2021, pp. 350-372

ISBN 978-80-210-9920-3

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/144392>

Access Date: 19. 02. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

6 AQUAMANILE A KONVICE SE ZOOMORFNÍMI VÝLEVKAMI

Keramická aquamanile, stejně jako mnohem honosnější exempláře kovové, byla na evropském kontinentě rozšířena v období 12.–16. století (Müller 2006, 241, 244–251). Jejich původ, resp. předobraz, je hledán v oblasti Předního východu a rozšíření spojováno s křížovými výpravami (např. Kasten 1976, 435; Klápště 2007, 131; Gross 1991, 112). Funkčně tyto nádoby sloužily k přechovávání a nalévání tekutiny a již tradičně jsou spojovány s rituálem omývání rukou. Keramické exempláře, považované za levnější nápodobu kovových, jsou známé z prostředí nižší šlechty a měšťanstva, kde je v napodobování rituálu omývání rukou v rámci stolovacích zvyků spatřováno pronikání kulturních vlivů z nejvyšších pater tehdejší společnosti. Stejnou funkci mohly ve středověké společnosti plnit i konvice se dvěma výlevkami.

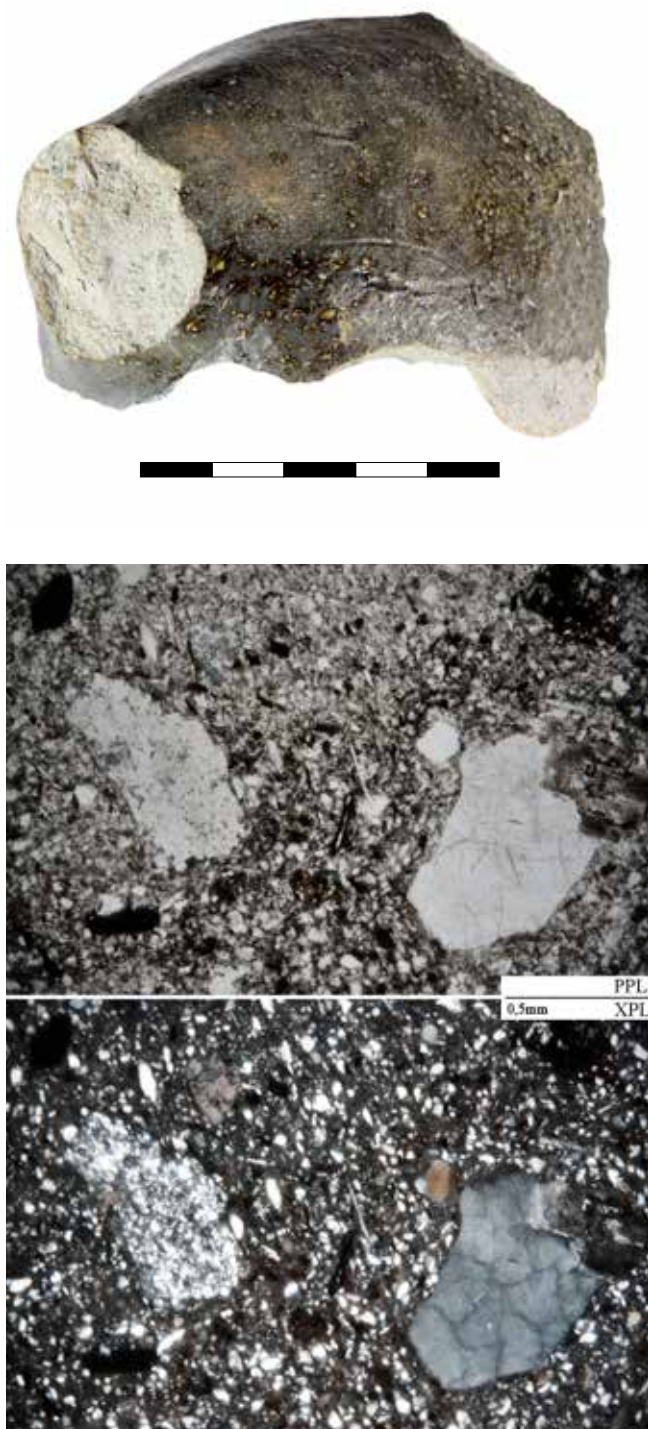
6.1 Nálezy aquamanile a konvic v Brně

Aquamanile v brněnském prostředí nejsou zcela běžným nálezem, nepatří však ani k předmětům zcela raritním. Od soupisu nálezů aquamanile z pera Petry Veselé (2003), kde bylo evidováno 46 exemplářů, včetně třmenových konvic, bylo nově získáno několik desítek zlomků aquamanile a mnoho dalších, u kterých je přináležitost k tomuto tvaru vysoce pravděpodobná. Nyní je evidováno přibližně 80 aquamanile, 10 třmenových konvic se zoomorfními výlevkami a 50 zlomků vysoce pravděpodobně pocházejících z tvaru aquamanile (nejčastěji nožky a profilované zlomky těla). Ve výčtu nejsou zahrnuty drobné, většinou výrazně neprofilované, glazované zlomky ze situací 13. až 1. poloviny 14. století, které sice mohou pocházet z aquamanile, ale nelze vyloučit ani jiný keramický tvar (např. miniaturní nádoby nebo pokladničky aj.).

První aquamanile se na stolech brněnských měšťanů začala objevovat snad již před polovinou 13. století (Procházka–Peška 2007, 225). Častěji je však zaznamenáváme v souborech 2. poloviny 13. století, a největší obliby doznala v 1. polovině 14. století. Ještě během 14. století však z brněnského nálezového prostředí pomalu mizí, byť ojediněle je nacházíme ještě v souborech počátku století patnáctého. Nepočtené nálezy z pokročilého 15. století i novověkých situací prozatím považujeme za starší rezidua, i když jejich občasné používání nelze

Map. 1. Analyzované brněnské nálezy aquamanile a třmenových konvic. 1 Veselá, JKC (tab. 1 A1–A10, A25); 2 Česká 10 (tab. 1 A21); 3 Rašínova (tab. 1 A19); 4 Česká 6 (tab. 1 A23); 5 Panenská (tab. 1 A11–A14, A24); 6 Mečová/ Dominikánská, Velký Špalíček (tab. 1 A16–A17); 7 Mečová 4 (tab. 1 A15); 8 Starobrněnská 2–4 (tab. 1 A18); 9 Radnická 8, Stará radnice (tab. 1 A20); 10 Zelný trh 4, Reduta (tab. 1 A22).

Map 1. Analysed finds of aquamaniles and flagons with stirrup handle from Brno. 1 Veselá St., Janáček Cultural Centre (Tab. 1 A1–A10, A25); 2 Česká St. No. 10 (Tab. 1 A21); 3 Rašínova St. (Tab. 1 A19); 4 Česká St. No. 6 (Tab. 1 A23); 5 Panenská St. (Tab. 1 A11–A14, A24); 6 Mečová/Dominikánská St., Velký Špalíček (Tab. 1 A16–A17); 7 Mečová St. No. 4 (Tab. 1 A15); 8 Starobrněnská St. Nos. 2–4 (Tab. 1 A18); 9 Radnická St. No. 8, Old Town Hall (Tab. 1 A20); 10 Zelný trh No. 4, Reduta (Tab. 1 A22).

zcela vyloučit. Zdá se, že renesance, na rozdíl od kovových aquamanile (Huber 2013, 62), se již ta keramická nedožila.¹

Konvice se zoomorfními výlevkami se v Brně nejčastěji objevují v souborech datovaných do 14., popř. 1. poloviny 15. století (srov. Sedláčková–Staněk–Hložek 2019, 1076–1078).²

Aquamanile i konvice se zoomorfními výlevkami byly vzhledem ke své výjimečnosti vždy považovány za luxusní zboží, které mělo být do Brna spíše dováženo. S přibývajícimi nálezy ze záchranných archeologických výzkumů z prostoru středověkého historického jádra Brna a jeho předměstí se začala pozornost obracet také k otázce jejich původu, přičemž stranou nezůstala ani myšlenka jejich místní výroby (Méchurová–Netopilová 2013, 17). Přestože variabilita brněnských aquamanile je značná, vykazuje určitá část nálezů shodné znaky (umělecké ztvárnění, materiálová podobnost včetně použitých glazur), které podporují myšlenku o jejich společném původu. Zvýšená četnost těchto nálezů v brněnském prostředí nás vede k vyslovení hypotézy o místním původu určité skupiny aquamanile, a také konvic. Za účelem ověření tohoto předpokladu byly vybrány exempláře aquamanile a konvic podrobeny mikropetrografickým a XRF analýzám.

Z bohatého brněnského nálezového fondu bylo vybráno 20 aquamanile, 4 konvice se dvěma výlevkami a 1 konvička s figurální plastikou. Vybrané exempláře reprezentují nálezy makroskopicky velmi podobné (aquamanile: A3, 6, 8, 9, 11, 14, 15, 16, 17, 18; konvice: A22, 24, 25) i odlišné (aquamanile A1, 2, 4, 5, 7, 12, 13, 19, 20, 21; konvice

Obr. 1.³ Brno, Veselá, JKC. 1 – Zlomek těla aquamanile. Fragment by mohl pocházet z plecí s odlomenou levou nohou, nebo z pravé části hýždí s odlomenou pravou nohou. 2. polovina 13. století; 2 – úlomky křemene a kataklazovaných hornin, PPL, XPL.

Fig. 1. Brno, Veselá Street, Janáček Cultural Centre. 1 – Fragment from the body of an aquamanile. It might come from the shoulders with broken-off left leg, or from the right part of the buttocks with broken-off right leg. 2nd half of the 13th century; 2 – fragments of quartz and cataclastic rocks. PPL, XPL.

1 Většina nálezů aquamanile pochází ze souborů, které nebyly blíže vyhodnoceny a jejich chronologické zařazení je odvozeno pouze analogicky podle lépe časově ukotvených nálezů. S tímto výrazným nedostatkem se často setkáváme i u mimobrněnských nálezů, které jsou mnohdy datovány jen na základě tradovaného výskytu aquamanile do 13., 14., popř. 15. století. I přes pravděpodobně správný předpoklad tohoto datování, by si časové zařazení těchto nálezů zasloužilo revizi.

2 Také v případě konvic se dvěma zoomorfními výlevkami narážíme na jisté problémy s jejich datací. Analogické nálezy z Dolního Rakouska, Slovenska a Maďarska jsou totiž datovány do období od poloviny 13. do počátku 14. století (srov. Huber 2011, 96; Hoššo 1997, 288; Hoššo–Lesák 2001, 249; Slivka 1991, 332; Holl 2005, 321; Parádi 1973, 237). Takto časovou datací se v Brně prozatím jednoznačně prokázat nepodařilo, byť nález konvice z Brna, České 5 by tuto možnost nevyklučoval (srov. Sedláčková–Staněk–Hložek 2019, 1078). Je samozřejmě otázkou, zda jisté časové opoždění výskytu těchto konvic v Brně lze spojovat s jejich pozdější oblíbeností, či je nutno počítat s jejich delším užíváním, kdy mohly být jako cennější předměty chovány v domácnostech po více generaci.

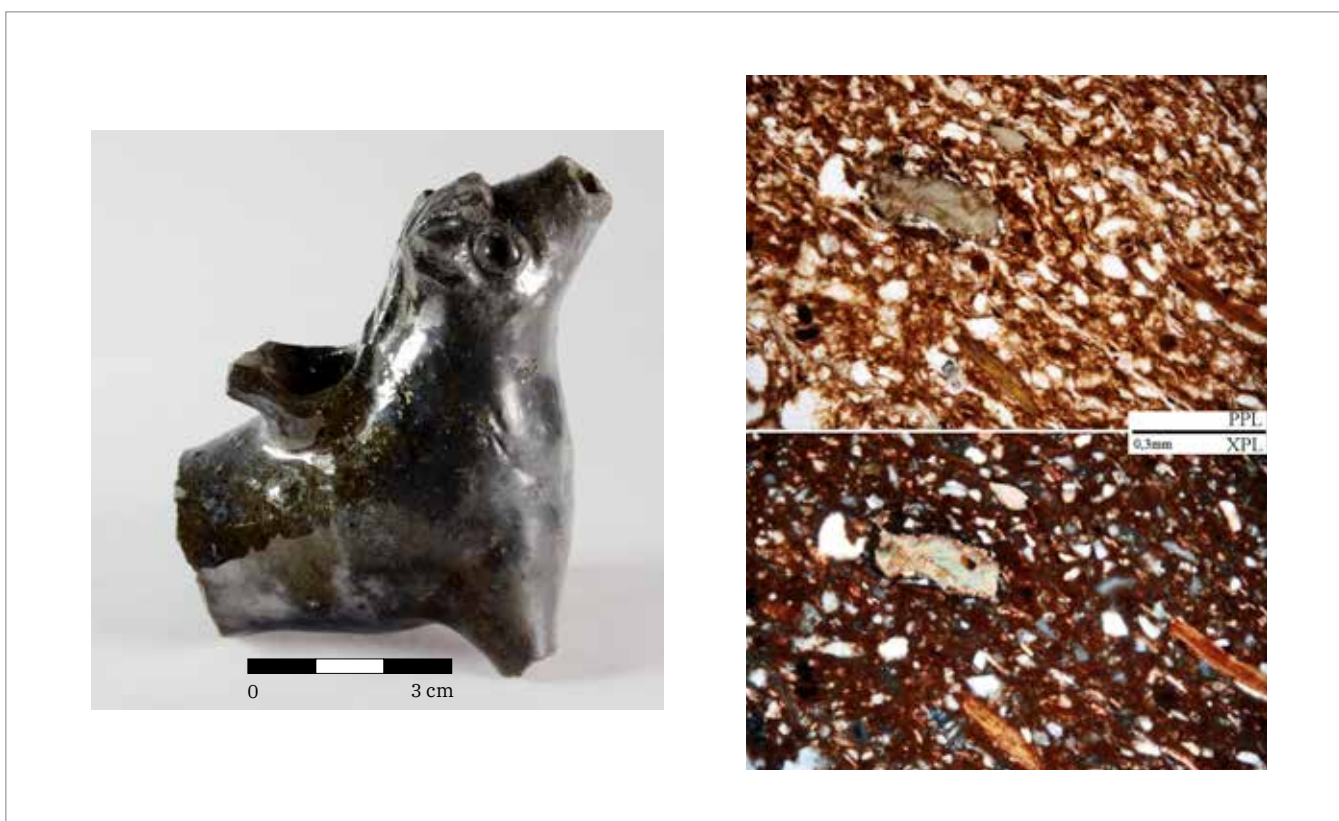
3 Foto předmětů obr. 19, 26 V. Nosek, obr. 8, 11, 14, 18 M. Hložek, ostatní L. Sedláčková, foto mikrostruktur M. Hložek.

Photo of objects on Figs. 19, 26 V. Nosek, Figs. 8, 11, 14, 18 M. Hložek, the rest L. Sedláčková, photo of microstructures M. Hložek.

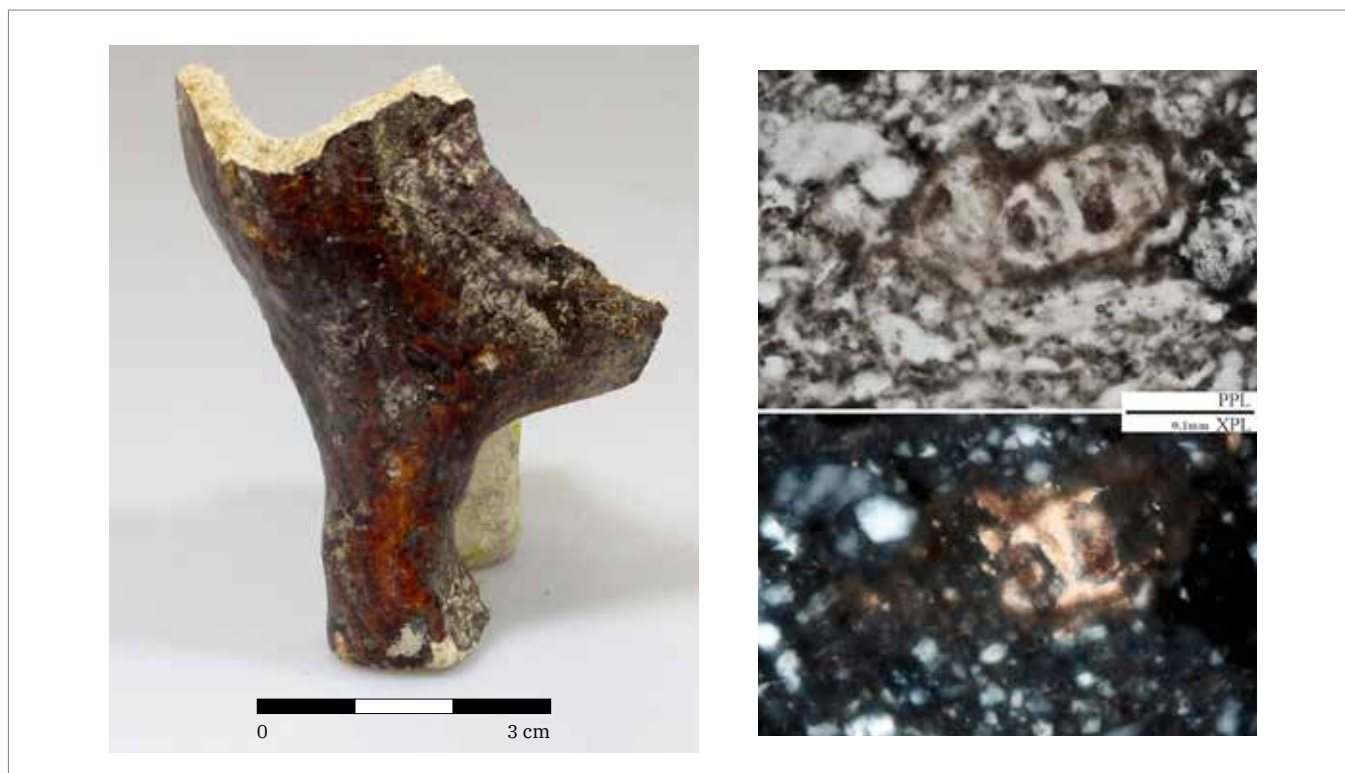
Obr. 2. Brno, Veselá, JKC. 1 – Zlomek výlevky aquamanile v podobě zvířete. Dochována pouze levá polovina obličeje. 2. polovina 13. století; 2 – povrch keramického střepu s vrstvičkou tuhování, PPL, XPL.

Fig. 2. Brno, Veselá Street, Janáček Cultural Centre. 1 – Fragment from the zoomorphic spout of an aquamanile. Only the left half of the face is preserved. 2nd half of the 13th century; 2 – surface of the ceramic shard with a thin layer of graphite finish, PPL, XPL.

Obr. 3. Brno, Veselá, JKC. 1 – Přibližně polovina aquamanile zpodobňující koně. 2. polovina 13. století – 14. století; 2 – paralelní mikrostruktura s úlomkem amfibolu, PPL, XPL.

Fig. 3. Brno, Veselá Street, Janáček Cultural Centre. 1 – Approximately one half of a horse-shaped aquamanile. 2nd half of the 13th century–14th century; 2 – parallel microstructure with an amphibole fragment, PPL, XPL.

Obr. 4. Brno, Veselá, JKC. 1 – Zlomek těla a nožky aquamanile. 2. polovina 13. – 14. století; 2 – vápnitá schránka mikrofosilie, PPL, XPL.

Fig. 4. Brno, Veselá Street, Janáček Cultural Centre. 1 – Fragment from the body and leg of an aquamanile. 2nd half of the 13th century–14th century; 2 – calcareous shell of a microfossil, PPL, XPL.

A10, 23). Jako referenční vzorek bylo vybráno aquamanile koně z Vrbasova muzea ve Žďánicích, které se brněnským nálezům na první pohled podobá (A26; obr. 26).

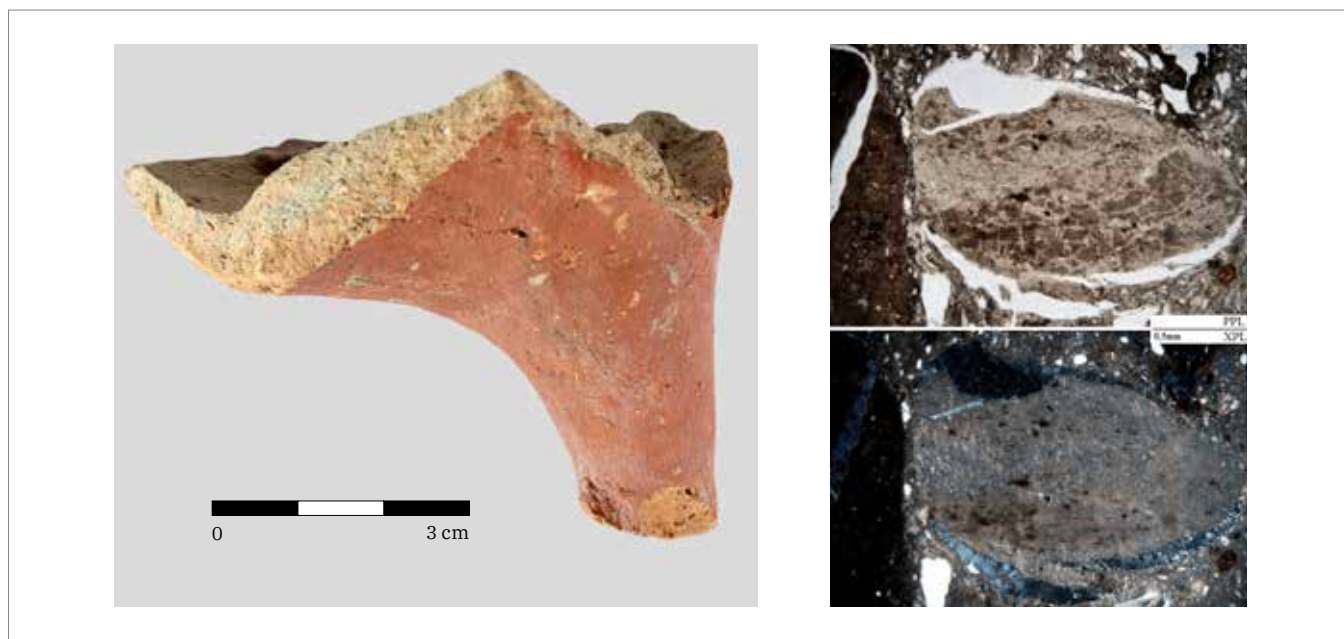
6.2 Základní charakteristika brněnských nálezů aquamanile

Pro základní třídění nálezů lze použít členění E. Kastena (1976, 390–391) na aquamanile s rytířskou tematikou v podobě bájných bytostí a démonů a aquamanile zoomorfní. K nejčastějším brněnským nálezům patří aquamanile zoomorfní, mezi kterými jednoznačně dominuje beran, popř. jiná rohatá zvířata a kůň. Jednotlivě se objeví ježek a ryba. Lev, tak typický pro kovová aquamanile (Müller 2006, 243), není z Brna prozatím znám. Menšinově je zastoupena kategorie s rytířskou tematikou, kam řadíme i zlomky osedlaných a postrojených koní. Démoni a fantaskní zvířata patří v Brně spíše k ojedinělým nálezům (např. Měchurová–Netopilová 2013, 50).

Aquamanile byla vyráběna jak za pomoci hrnčířského kruhu, tak i formováním z ruky. U větších exemplářů bývá centrální část, tedy tělo, vytočena na kruhu, zbylé části (hlava, nožky, držadlo, jezdec, součásti postroje apod.), mnohdy s propracovanými detaily, jsou přirozeně vyrobeny z volné ruky a precizně na tělo aquamanile namodelovány. Mnohá aquamanile však byla pravděpodobně technikou z volné ruky modelována celá.

Největší pozornost byla hrnčířem věnována hlavě aquamanile, která většinou plnila funkci výlevky. V případě jezdeckých, popř. rytířských aquamanile také postavě jezdce či rytíře a postroji koně. Jako vylévací otvor slouží u většiny exemplářů tlama zvířete (např. A3, 8, 9, 11, 13, 14, 17, 18, 19; obr. 3, 8, 9, 11, 13–14, 17–19), u postrojených koní může být vylévací otvor na čele zvířete (pod kšticí; A6, 7; obr. 6, 7). V odkazu na kovové exempláře je ojediněle vylévací otvor řešen drobnou trubičkou vloženou do úst, popř. tlamy zvířete.

Nalévací otvor je většinou umístěn hned za hlavou (A3, 12, 15, 20; obr. 3, 12, 15, 20), zcela ojediněle v zadní části nádoby (pravděpodobně A 19; dále např. Dominikánská ulice – blok 20, Štourač 2005, tab. 16). U jezdeckých aquamanile byla tekutina do nádoby nalévána skrze hlavu jezdce (A17; obr. 17; dále např. Brno, Česká 20, Nekuda–Reichertová 1968, tab. LXXXI:2; Brno, Mečová 2, Měchurová–Netopilová 2013, 48).

Obr. 5. Brno, Veselá, JKC. 1 – Noha aquamanile. 15. století (hodně reziduí ze 13. století); 2 – úlomek jílovce obklopený póry, PPL, XPL.

Fig. 5. Brno, Veselá Street, Janáček Cultural Centre. 1 – The leg of an aquamanile. 15th century (many 13th century residues); 2 – claystone fragment surrounded by pores, PPL, XPL.

Obr. 6. Brno, Veselá, JKC. 1 – Výlevka aquamanile v podobě koně. Středověk; 2 – úlomek plagioklasu, PPL, XPL.

Fig. 6. Brno, Veselá Street, Janáček Cultural Centre. 1 – Horse-shaped spout of an aquamanile. Middle Ages; 2 – plagioclase fragment, PPL, XPL.

Manipulaci s aquamanile usnadňovalo klenuté držadlo, které vychází od nalévacího otvoru a je připevněno na zadní část nádoby, nejčastěji na zadek zvířete. U rytířských aquamanile funkci držadel nahrazovala figurka jezdce. Končetiny zvířat jsou buď válcovité nebo kuželovité, přičemž jsou dobře pozorovatelné dva základní postupy při jejich utváření. Nožky jsou buď vyrobeny samostatně a na spodek těla namodelovány, nebo jsou vytaženy přímo z těla nádoby, tudíž bývají částečně duté. Chodidla, až na výjimky, nebývají nijak speciálně formována.

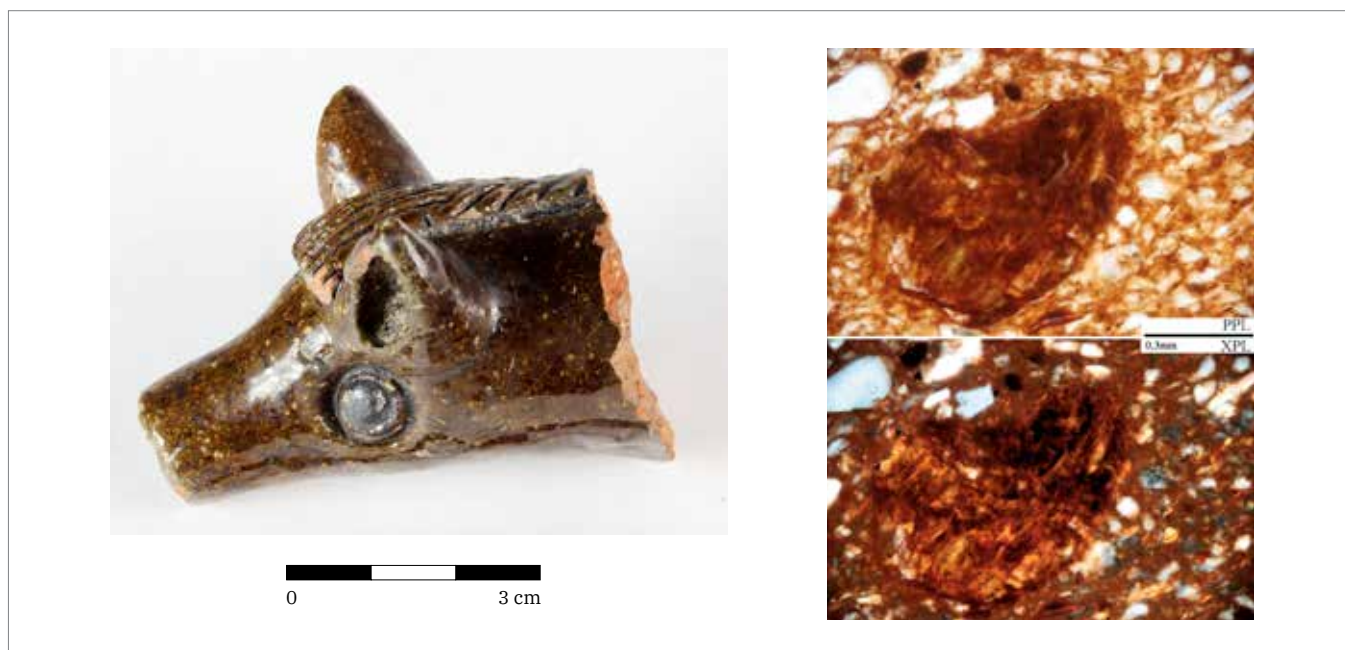
Vnější povrch aquamanile bývá opatřen olovnatou glazurou rozmanitých barev. Vedle pravděpodobně žluté transparentní glazury (na střepe se jeví jako oranžová) se nejčastěji jedná o polevu v odstínech olivově zelené, hnědé, ojediněle

i žluté zakalené barvy. Odlišná barevnost v rámci jednoho exempláře je mnohdy pravděpodobně způsobena pouze silnější vrstvou nanesené glazury. Tato technika byla užívána i záměrně k zvýraznění některých prvků. U koně (A8; obr. 8) a beránka (A14; obr. 14) jsou takto zvýrazněny oči, u postrojeného koně (A6; obr. 6) je patrné barevné odlišení očí a postroje od zbylé části hlavy. Přestože nelze vyloučit použití dvou barevně odlišných glazur, zdá se být pravděpodobnější užití většího množství glazury na vybrané části aquamanile. Důležitým činitelem v barevnosti polevy u jednotlivých exemplářů byla samozřejmě i teplota výpalu. U některých nálezů nelze vyloučit, že ke změně barvy glazury došlo v důsledku prostředí, v němž byly po staletí uloženy. Kapky polevy bývají četně zatečeny i dovnitř nádob, ale vnitřek nebyl

Obr. 7. Brno, Veselá, JKC. 1 – Výlevka aquamanile v podobě koňské hlavy. 2. polovina 13. století; 2 – migrace uhlíku do pojiva po vyhoření biomasy, PPL, XPL.

Fig. 7. Brno, Veselá Street, Janáček Cultural Centre. 1 – The spout of an aquamanile in the form of a horse's head. 2nd half of the 13th century; 2 – migration of carbon into cement after the burnout of biomass, PPL, XPL.

Obr. 8. Brno, Veselá, JKC. 1 – Výlevka aquamanile v podobě koňské hlavy. 14. století; 2 – úlomek rubifikovaného biotitu, PPL, XPL.

Fig. 8. Brno, Veselá Street, Janáček Cultural Centre. 1 – The spout of an aquamanile in the form of a horse's head. 14th century; 2 – rubified biotite fragment, PPL, XPL.

Obr. 9. Brno, Veselá, JKC. 1 – Výlevka aquamanile v podobě hlavy beránka. 2. polovina 14.–15. století; 2 – úlomek metabazaltu, PPL, XPL.

Fig. 9. Brno, Veselá Street, Janáček Cultural Centre. 1 – The spout of an aquamanile in the form of a ram's head. 2nd half of the 14th century–15th century; 2 – metabasalt fragment, PPL, XPL.

Obr. 10. Brno, Veselá, JKC. 1 – Konvička, která mohla plnit funkci aquamanile. 14. – počátek 15. století; 2 – mikrostruktura střepu s kaolinitickým pojivem, PPL, XPL.

Fig. 10. Brno, Veselá Street, Janáček Cultural Centre. 1 – Biconical spouted flagon, which might have been used as an aquamanile. 14th century–beginning of the 15th century; 2 – microstructure of the shard with kaolinitic cement, PPL, XPL.

Obr. 11. Brno, Panenská. 1 – Výlevka aquamanile v podobě hlavy beránka. Nedatováno; 2 – všesměrná mikrostruktura keramického střepu, PPL, XPL.

Fig. 11. Brno, Panenská Street. 1 – The spout of an aquamanile in the form of a ram's head. Undated; 2 – omnidirectional microstructure of the ceramic shard, PPL, XPL.

Obr. 12. Brno, Panenská. 1 – Zlomek těla aquamanile z hřbetu zvířete. 2. polovina 13. století; 2 – rekrystalizovaná fosilie v kaolinitickém pojivu, PPL, XPL.

Fig. 12. Brno, Panenská Street. 1 – Fragment from the body of an aquamanile, from the back of an animal. 2nd half of the 13th century; 2 – re-crystallised fossil in kaolinitic cement, PPL, XPL.

nikdy záměrně glazován. Ojedinele je povrch červeně malován (ornamenty i celoplošně; A5; obr. 5), výjimečně se setkáváme i s polychromní malbou (červená a modrá barva; A 17; obr. 17). Prozatím pouze u jednoho exempláře lze uvažovat o potuhování povrchu (A2; obr. 2). Malá část nálezů nemá povrch upravován (A11; obr. 11). Některá aquamanile jsou zdobena rádélkem, či jinými vtlačovanými motivy, nejčastěji zdůrazňujícími oděv jezdce, postroj koně nebo srst zvířete (A6). Často se jednoduchá výzdoba uplatňuje na držadle (např. rytá výzdoba geometrických tvarů, vpichy, vrypy; A20; obr. 20).

Na základě makroskopického pozorování se materiálově jedná o rozmanitou skupinu nálezů, mezi kterými převažují výrobky oxidačního a oxidačně-redukčního výpalu cihlových a světle šedých barev (A3, 6, 7, 8, 9, 14, 15, 16, 18; obr. 3, 6, 7, 8, 9, 14, 15, 16, 18). Této skupině se makroskopicky blíží i nálezy z hlíny pálicí se do světle okrové barvy (A1, 2, 5, 13, 17; obr. 1, 2, 5, 13, 17). Nepočetně se objeví i keramika hrubšího bílého střepu (A4, 12, 21; obr. 4, 12, 21), ale zcela zde postrádáme keramiku jemného bílého střepu,³ tak často se objevující v rámci kategorie miniaturních nádobek a drobné keramické plastiky. Zastoupeny jsou ovšem exempláře bělavého až běžového střepu, blížící se svým slnutím kamenině (A19, 20; obr. 19, 20). Čistě redukční výpal lze pozorovat jen u malé části nálezů – nejčastěji u neglazovaných exemplářů (A11; obr. 11).

Relativně velké množství nálezů z Brna na jednu stranu prezentuje obrovskou rozmanitost tohoto tvaru, na druhou stranu dovoluje pozorovat určitou výtvarnou i materiálovou podobnost jisté části nálezů. Mezi nimi vynikají především dvě skupiny – aquamanile zpodobňující koně a berany. K nejvíce unifikovaným patří koně. Typický „brněnský kůň“ má na hlavě z ploché pásky vytvořenou hřívu, která je zdobena přesekáváním, vzpřímené uši jsou prožlábnuté (A3, 8, 16; obr. 3, 8, 16). Typický „brněnský beran“ má výrazně zahnuté rohy, někdy s plastickou výzdobou přesekáváním. Na hlavě zvířete bývá aplikována drobná páska vedoucí mezi jeho rohy až k nalévacímu otvoru, někdy také zdobená přesekáváním (A9, 11, 14, 18; obr. 9, 11, 14, 18). U velké části koní i beranů pozorujeme charakteristické oči – do důlku utvořeného špičatým předmětem je vložena drobná kulička zpodobňující oční panenku a oko je olemováno vtlačeným kroužkem. Někdy není kulička aplikována, u některých aquamanile vypadla již v minulosti. Některé exempláře však mají oči ztvárněny i jiným způsobem, např. jednoduchým důlkem vytvořeným zahroceným předmětem. Nalévací otvor je vždy za hlavou v plynulé návaznosti na šíji zvířete a nikdy nevystupuje nad úroveň nádoby. Vyrobeny jsou z keramiky vypálené do cihlových a světle šedých odstínů a pokryty žlutou transparentní (na střepu se jeví jako oranžová) glazurou a glazurou v odstínech olivově zelené, popř. hnědé barvy. Materiálově se těmito nálezům z makroskopického hlediska blíží i aquamanile v podobě jezdce na koni (A17; obr. 17) a postrojený kůň (A6; obr. 6).

6.3 Základní charakteristika brněnských nálezů konvic

Za předměty s funkcí aquamanile lze považovat také konvice se dvěma zoomorfními výlevkami. Nejčastěji jsou v nálezech zastoupeny konvice s výlevkami v podobě beraních hlaviček, ojedinele se objeví i jiné, blíže neurčené zvíře, jehož typickým znakem jsou dlouhé, prožlábnuté uši (zajíc?), nebo menší vzpřímené uši (pes či prase?; Sedláčková–Staněk–Hložek 2019, 1072–1083).

Dochované exempláře těchto konvic dovolují soudit (A22, 23, 24, 25; obr. 22–25), že se jedná o menší tvary dosahující i s uchem výšky kolem 20 cm. Ucho oválného až kruhového průřezu bývá výrazně obloukovitě klenuto, vždy v ose výlevky, což bezpochyby výrazně usnadňovalo rozlévání tekutiny za pomoci pouze jedné ruky. V obecném pohledu se jedná o baňatější tvary, nad jejichž maximální výdutí jsou umístěny výlevky. Jejich vnější povrch byl také většinou opatřen olovnatou glazurou, nejčastěji žlutou transparentní (na střepu se jeví jako oranžová), a také polevou v barvách olivově zelené a hnědé. Materiálově převažují výrobky oxidačního a oxidačně-redukčního výpalu cihlových a světle šedých barev (A24, 25; obr. 24, 25). Materiálově se vymyká konvice z České 6 (A23; obr. 23), která je vyrobena z keramiky pálicí se do bělavého odstínu. Oproti aquamanile však konvice postrádají téměř jakoukoliv výzdobu. Ta se ojedinele objeví na třmenovém uchu.

Také nálezy konvic se dvěma výlevkami vykazují určité shodné znaky. Jsou to především výlevky v podobě hlavy beránka, které jsou modelovány velmi podobným způsobem (srov. A22, 23, 24, 25; obr. 22–25). Zároveň však vykazují zásadní rozdíly oproti aquamanile, čímž se dají relativně snadno odlišit, jsou-li dochovány právě jen výlevky. U výlevky konvic jsou rohy beránků z plastického válečku namodelovány přibližně uprostřed délky výlevky a mírně stočeny téměř až na

³ V německé literatuře bývá označována jako „feine weiße Irdenware“ nebo „Pfeiffenton“ (srov. např. Beutmann–Kenzler 2004, 485–486).

Obr. 13. Brno, Panenská. 1 – Zlomek přední části aquamanile v podobě berana. 13./14. století; 2 – úlomky plagioklasu, křemene a kataklazitu, PPL, XPL.

Fig. 13. Brno, Panenská Street. 1 – Fragment from the front part of a ram-shaped aquamanile. 13th/14th century; 2 – plagioclase, quartz and cataclastic fragments, PPL, XPL.

Obr. 14. Brno, Panenská. 1 – Výlevka aquamanile v podobě hlavičky beránka. 13./14. století; 2 – úlomek metabazaltu, PPL, XPL.

Fig. 14. Brno, Panenská Street. 1 – The spout of an aquamanile in the form of a ram's head. 13th/14th century; 2 – metabasalt fragment, PPL, XPL.

Obr. 15. Brno, Mečová 4. 1 – Torzo patrně přední části těla zoomorfní aquamanile. 1. polovina 14. století; 2 – úlomek amfibolu vedle křemene, PPL, XPL.
 Fig. 15. Brno, Mečová Street No. 4. 1 – A torso, probably from the front part of the body of a zoomorphic aquamanile. 1st half of the 14th century; 2 – amphibole fragment beside quartz, PPL, XPL.

Obr. 16. Brno, Dominikánská 7. 1 – Zlomek výlevky aquamanile v podobě hlavy koně. 1. polovina 14. století; 2 – úlomek kataklazitu, PPL, XPL.
 Fig. 16. Brno, Dominikánská Street No. 7. 1 – Fragment from the spout of an aquamanile in the form of a horse's head. 1st half of the 14th century; 2 – cataclasite fragment, PPL, XPL.

spodek výlevky. Nejsou nikdy zdobeny přesekáváním. Oči bývají umístěny v prostoru napojení rohů. Jsou však plasticky zvýrazněny pouze vtlačeným kroužkem s drobným důlkem uprostřed, který ztvárňuje oční panenku. Chybí plastická páska na hlavě beránka umístěná mezi rohy zvířete. Ústí výlevky, tedy zvířecí hubička, bývá mírně rozšířená a jemně dovnitř hraněná, což u aquamanile většinou postrádáme.

V Brně prozatím výjimečným tvarem je 15,5 cm vysoká **konvička s ženskou plastikou** (A10; obr. 10), která v ruce svírá trubicovitou výlevku. Za zády ženy je nalévací otvor a menší ouško usnadňující vylévání tekutiny z nádoby. Vybrána

byla především z důvodu výrazné makroskopické podobnosti materiálu i glazury s aquamanile v podobě ježka (A19; obr. 19). Oba předměty jsou shodně datovány do 2. poloviny 14. až počátku 15. století.

6.4 Brněnské nálezy aquamanile a konvic v kontextu mimobrněnských nálezů

Při srovnání brněnských aquamanile se dnes již můžeme opřít o jejich četné nálezy nejen z našeho území, ale i okolních zemí. Přestože se v Čechách a na Moravě těmto nálezům nedostalo syntetického zpracování, disponujeme několika jejich soupisy (např. Černohorský 1961; Měřínský 1979; Veselá 2003; Doupal 2011; zde i další literatura) a další nové nálezy jsou průběžně představovány v rámci drobných článků (např. Měchurová–Netopilová 2013, 47–50; Frolík 2014, 144–149; Bláha–Sehnoutková 2018, 154–163; Musil 2018, 275–287; Marešová–Turakiewicz–Zezula 2018, 212).

Z prostoru širší střední Evropy je dodnes zásadní prací soupis nálezů aquamanile od E. Kastena (1976), který byl v následujících letech rozšiřován o nové nálezy (např. Gross 1983, 145–155; 1991, 111–113; Scholkmann 1989, 669–691; Mehler 2013, 20–42). Také z oblastí středního Podunají, které byly Brnu vždy kulturně blízké, jsou aquamanile dobře známé. Vídeňské nálezy představila S. Felgenhauer-Schmiedt (1982, 100–104), základní přehled o stavu výzkumu na rakouském území si můžeme vytvořit na základě statě A. Kaltenberger (2009, 412–419) a několika drobných studií (Huber 2013, 61–68; Scharrer 2002, 160–167). Poněkud překvapivě se jen velmi sporadicky keramická aquamanile prozatím objevují v maďarském prostředí (srov. Holl 2005, 321, pozn. 35; Gyürky 1981, 95, obr. 115, tab. 6:8). Na Slovensku byly nálezy aquamanile představeny v rámci studie o středověké figurální keramice z pera M. Slivky (1991, 331–364) a občasné jsou publikovány i nové nálezy (Nagy 2012, 130, obr. 4:5). Prozatím nejucelenější soupis nejen keramických aquamanile z prostoru širší Evropy vyšel z pera U. Müllera (2006, zvl. 241–272, 346–365, tab. 33–45).

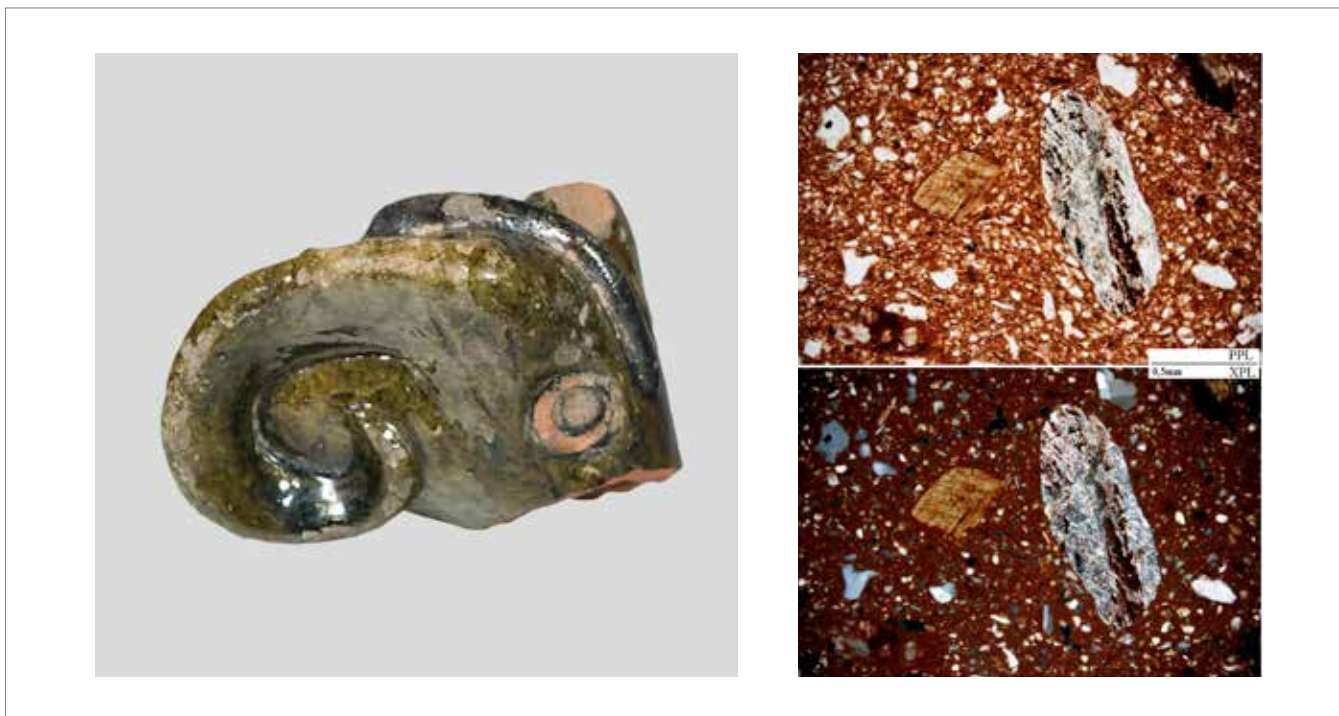
Vedle Anglie (např. Vince 1985, 72; Pearce–Vince–Jenner 1985, 45, obr. 74–75) se aquamanile výrazněji koncentrují v oblastech jihozápadního, jižního a středního Německa a ve Švýcarsku, neméně výraznou skupinu představují nálezy rakouské a především moravské (srov. Kasten 1976, 429). V ostatních oblastech se prozatím jedná pouze o méně početné nálezy (srov. Müller 2006, 346–365).

I přes množství nálezů je dosud doloženo jen několik málo dílen, kde byla aquamanile vyráběna (např. Anglie: Laverstock u Salisbury; Musty–Algar–Ewence 1968, 132–133; Německo: Buoch u Remshaldenu a Stammham u Ingolstadtu; Scholkmann 1989, 680, kat. č. 12 a 59). Jejich rozšíření na značně rozsáhlém území a jejich výrazná tvarová i materiá-

Obr. 17. Brno, Mečová 2. 1 – Torzo koně s jezdcem. 1. polovina 14. století; 2 – úlomek křemene vedle slídlivé břidlice, PPL, XPL.

Fig. 17. Brno, Mečová Street No. 2. 1 – Torso of a horse with a rider. 1st half of the 14th century; 2 – quartz fragment beside micaceous schist, PPL, XPL.

Obr. 18. Brno, Starobrněnská 2-4, 6-8. 1 – Torzo výlevky aquamanile ve tvaru beraní hlavy. Poslední třetina 13. století. 2 – úlomek amfibolu vedle slídové břidlice, PPL, XPL.

Fig. 18. Brno, Starobrněnská Street Nos. 2-4, 6-8. 1 – Torso of the spout of an aquamanile in the form of a ram's head. Last quarter of the 13th century; 2 – amphibole fragment beside micaceous schist, PPL, XPL.

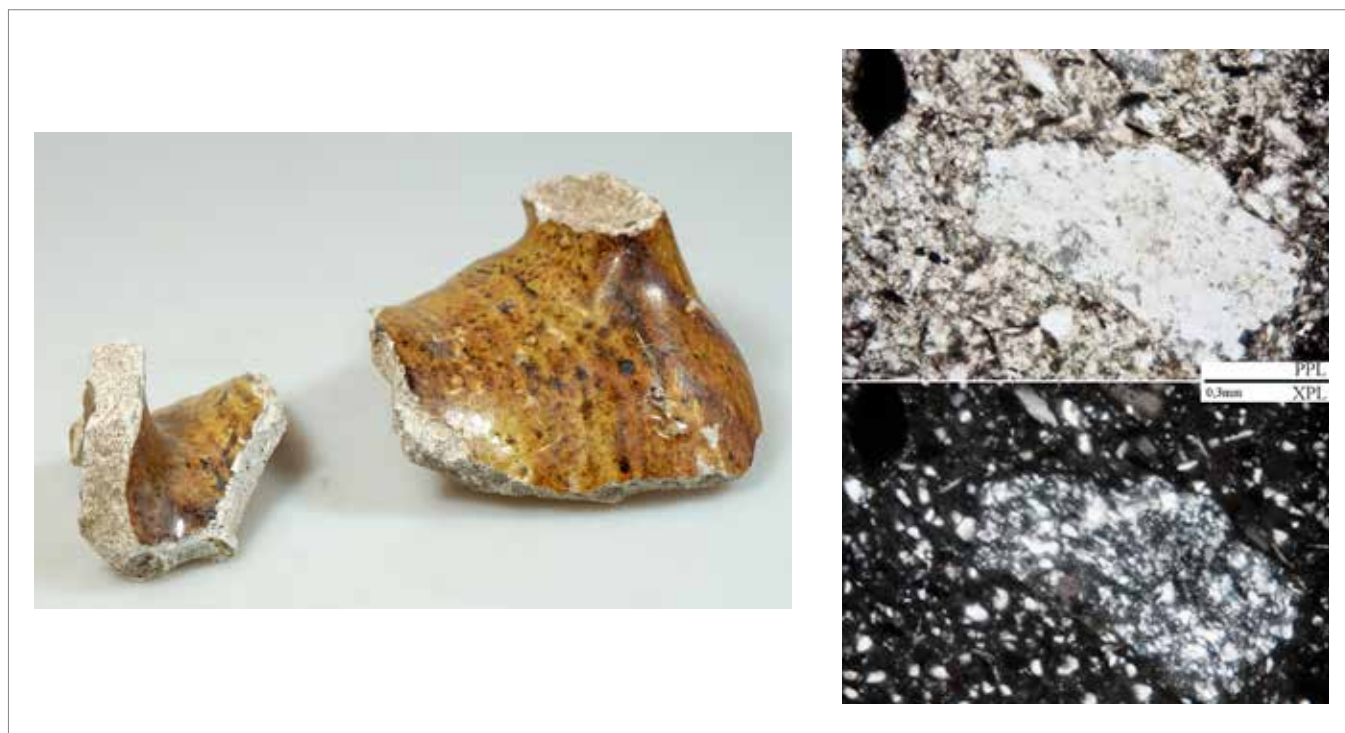
Obr. 19. Brno, Rašínova 4. 1 – Torzo aquamanile v podobě ježka. 14./15. století. 2 – mikrostruktura střepu s kaolinitickým pojivem, PPL, XPL.

Fig. 19. Brno, Rašínova Street No. 4. 1 – Torso of a hedgehog-shaped aquamanile. 14th/15th century; 2 – microstructure of the shard with kaolinitic cement, PPL, XPL.

Obr. 20. Brno, Radnická 8 – Stará radnice. 1 – Téměř kompletně dochovaná aquamanile v podobě berana, méně pravděpodobně lva. 2. polovina 13. – 1. polovina 14. století; 2 – černě zbarvený závalek Fe-hydrooxidu, PPL, XPL.

Fig. 20. Brno, Radnická Street No. 8 – The Old Town Hall. 1 – An almost completely preserved ram-shaped, less probably lion-shaped aquamanile. 2nd half of the 13th–1st half of the 14th century; 2 – black-coloured ball of Fe-hydroxide, PPL, XPL.

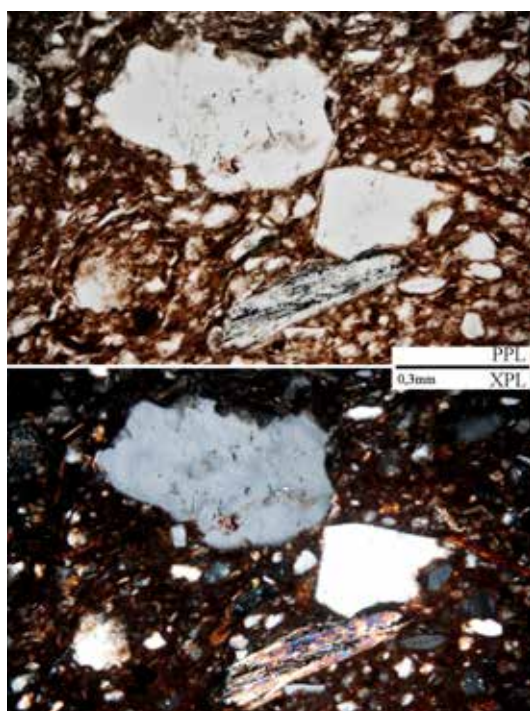
Obr. 21. Brno, Česká 10. 1 – Dva zlomky těla aquamanile. 2. polovina 13. – 1. polovina 14. století; 2 – úlomek křemene z kataklazitu, PPL, XPL.

Fig. 21. Brno, Česká Street No. 10. 1 – Two fragments from the body of an aquamanile. 2nd half of the 13th–1st half of the 14th century; 2 – quartz fragment from cataclasite, PPL, XPL.

lová variabilita podporuje myšlenku, že aquamanile nebyla vyráběna ve specializovaných výrobních centrech a obchodována na velké vzdálenosti, ale jsou produktem více lokálních dílen (srov. Kasten 1976, 429, 441; Kaltenberger 2009, 413–416; Scholkmann 1989, 679, 685; Müller 2006, 244, 254).

Srovnáváme-li po stylové stránce brněnská aquamanile s mimobrněnskými nálezy, nenacházíme mnoho analogických nálezů, respektive nikde v takovém množství, jaké se nám představuje v Brně.

Již na první pohled je zajímavé převažující zastoupení beranů a dalších rohatých zvířat nad koňmi. Na našem území aquamanile v podobě beránků nejsou nijak častá. Z Moravy můžeme uvést dva nálezy z Uherského Hradiště (Doupal 2011, 188–189, k.č. 90 a 191–192, k.č. 93), z Čech pak nález aquamanile v podobě beránka z Prahy, možná i z Lednice na Českobudějovicku (Doupal 2011, 138–139, 162–163, k. č. 49, 72). Jedinou oblastí, kde se setkáváme s výraznější skupinou beraních aquamanile je oblast jihozápadního Německa mezi Rýnem a Neckarem (Kaltenberger 2009, 414, 217; Scholkman 1989, 679–680; Müller 2006, 254) a také v Anglii (např. Pearce–Vince–Jenner 1985, 45, obr. 74 a 75). Výtvarně, ale i materiálově se však tyto exempláře od brněnských výrazně odlišují. Vedle odlišně utvářených rohů, které jsou oproti brněnským exemplářům výrazněji zatočené, je to především nalévací otvor umístěný buď přímo na hlavě zvířete, nebo naopak až na jeho zadku. U brněnských exemplářů je vždy umístěn za hlavou v plynulé návaznosti na šíji zvířete a nikdy nevystupuje nad jeho tělo.

Obr. 22. Brno, Zelný trh 4 – divadlo Reduta. 1 – Dvě výlevky v podobě hlavičky beránka a zlomek obloukového držadla patrně ze třmenové konvice. Nedatováno; 2 – muskovitová břidlice vedle úlomku křemence a alkalického živce, PPL, XPL.

Fig. 22 .Brno, Zelný trh No. 4 – Reduta theatre. 1 – Two spouts in the form of rams' heads and a fragment of an arched handle, probably from a flagon with stirrup handle. Undated; 2 – muscovite schist beside fragments of quartz and alkali feldspar, PPL, XPL.

Mnohem častěji se setkáváme s keramickými aquamanile v podobě koní. V Brně je zajímavá převaha koní neosedlaných, s typickou plastickou páskou zpodobňující hřívu. Tento výzdobný prvek sice nacházíme např. u aquamanile z Uherského Hradiště (zde ovšem interpretován jako tur; Doupal 2011, 190–191, k. č. 92) nebo u aquamanile z Opavy (Marethová–Turakiewicz–Zezula 2018, 212), materiálově se však tyto nálezy od brněnských odlišují.

Aquamanile v podobě ježka (A19; obr. 19) má motivicky analogii v brněnském nález z Dominikánské ulice, stejně jako v nález z Vídně (Scharrer 2002, 160–167) a Vratislavi,⁴ svým provedením se však tyto exempláře od sebe výrazně odlišují.

4 Expozice Muzea Narodowego we Wrocławiu.

Obr. 23. Brno, Česká 6. 1 – Necelá polovina třmenové konvice s jednou dochovanou výlevkou v podobě hlavy beránka. Nedatováno; 2 – úlomek sillimanitu. PPL, XPL.

Fig. 23. Brno, Česká Street No. 6. 1 – Less than one half of a flagon with stirrup handle and one preserved spout in the form of a ram's head. Undated; 2 – sillimanite fragment. PPL, XPL.

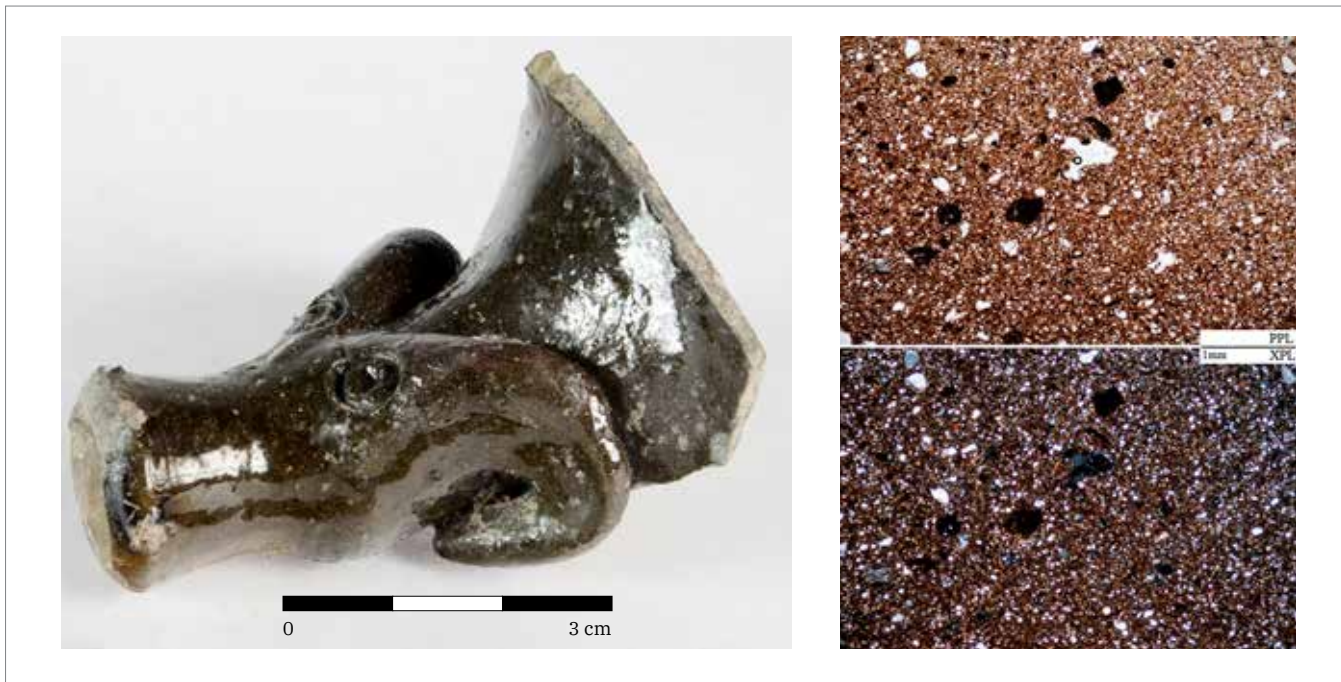

Obr. 24. Brno, Panenská. 1 – Téměř celá třmenová konvice se dvěma výlevkami v podobě hlaviček beránků. 2. polovina 14. – počátek 15. století; 2 – úlomek alkalického živce, PPL, XPL.

Fig. 24. Brno, Panenská Street. 1 – An almost complete flagon with stirrup handle with two spouts in the form of rams' heads. 2nd half of the 14th–beginning of the 15th century; 2 – alkali feldspar fragment, PPL, XPL.

Jezdecká či rytířská aquamanile, kam řadíme i nálezy postrojených koní, představují nejvíce variabilní skupinu nálezů, které není možné po stylové stránce srovnávat.

Konvice s třmenovým uchem a zoomorfními výlevkami jsou dobře známy z dolnorakouského prostředí (Felgenhauer-Schmiedt 1982, 89–91; Huber 2011, 91–101; Krenn 2011, 149, tab. 106:240–15; Cech 1984, 283–284, obr. 4; 1987, 193, tab. 71:F1; Die Kuenringer, 614, kat. č. 833; Scharrer-Liška-Scherrer 2010, 29, obr. 11, 12 a 91), ze Slovenska, resp.

Obr. 25. Brno, Veselá, JKC. 1 – Výlevka třmenové konvice v podobě hlavy beránka. 14. století; 2 – všesměrná mikrostruktura keramického střepu, PPL, XPL.

Fig. 25. Brno, Veselá Street, Janáček Cultural Centre. 1 – The spout of a flagon with stirrup handle in the form of a ram's head. 14th century; 2 – omnidirectional microstructure of the ceramic shard, PPL, XPL.

Obr. 26. Ždánice, hrad Palánek. 1 – Téměř kompletní aquamanile v podobě koně. Nedatováno; 2 – vrstva glazury na povrchu keramického střepu, PPL, XPL.

Fig. 26. Ždánice, Palánek castle. 1 – An almost complete horse-shaped aquamanile. Undated; 2 – glaze layer on the surface of the ceramic shard, PPL, XPL.

Bratislavy (Hoššo 1997, 288; Hoššo–Lesák 2001, 249; Slivka 1991, 332, kat. č. 4 a obr. 4, tab. IV:3) a také z Maďarska (Holl 2005, 321, obr. 6; Parádi 1973, 237, obr. 5), kde jsou shodně řazeny do časového úseku 2. poloviny 13. až 1. poloviny 14. století.

Nápadnou skupinu představují vídeňské exempláře, jejichž výlevky v podobě beránků mají výrazně zduřelou hlavu a mohutně klenuté rohy. Vzhledem k velkému množství nálezů se předpokládá jejich místní původ (Huber 2011, 91–101). Odlišně působí nálezy v oblastech západně od Vídně, které reprezentují konvice s kulovitým tělem – beránci na nich mají výrazně zatočené rohy (Die Kuenringer, 614, kat. č. 833; Cech 1984, 283–284, obr. 4). Ve srovnání s dolnorakouskými nálezy jsou těla i výlevky brněnských konvic subtilnější a vylévací otvor bývá rozšířený a hraněný. Posledně zmíněný znak však již nacházíme u konvic s výlevkami v podobě zajíce, které jsou stylově velmi rozmanité. Jak dokládá přítomnost tohoto typu konvice mezi výrobním odpadem z dolnorakouského St. Pölten, alespoň některé z nich byly vyráběny právě zde (Scharrer–Liška–Scherrer 2010, 29–30, 99–100). Specifickou skupinu představují konvice se třemi výlevkami, popř. dvěma výlevkami a jedním nalévacím otvorem, známé jak z Dolního Rakouska, tak i Maďarska. Jejich výlevky mají podobu jak beránků, tak zajíců (Huber 2011, 97; Holl 2005, 321). V Brně nebyl prozatím tento typ konvic zjištěn.

Na první pohled zcela odlišné umělecké ztvárnění dolnorakouských exemplářů nás vede k domněnce, že brněnské nálezy pocházejí z odlišné dílny, byť inspirace dolnorakouskými je i vzhledem k pozdějšímu výskytu těchto konvic v Brně zřejmá. Otázkou zůstává původ slovenských a maďarských konvic. Posledně zmíněné jsou již tradičně považovány za rakouský import (Holl 2005, 321).

6.5 Analýzy

Větší část brněnského souboru aquamanile a třmenových konvic, kromě výrobků zhotovených z kaolinu a kaolinových jíílů, je patrně místní proveniencí. Aquamanile sice obsahují výrazně menší množství ostřiva, takže zastoupení úlomků minerálů a hornin ve vzorcích je nižší, přesto se ve zkoumaných exemplářích neobjevují jiné úlomky než ty, které identifikujeme v brněnských kachlích. Máme tak v souboru zastoupeny aquamanile a třmenové konvice zhotovené ze sedimentů v okolí Petrova, charakteristické výskytem rubifikovaného amfibolu v keramickém střepu, dále horninovitými úlomky amfibolitů, aplitů, granitoidů, metabazaltů, slídnatých břidlic, které obvykle doprovázejí křemence, metakvarcity, kataklazity až mylonity. Menší skupina aquamanile je zhotovena ze sedimentů Svratky charakteristických výskytem granitoidů, dioritů, rul (A1–A3, A5, A7,–A9, A14–A15, A17–A18, A20, A22, A24), které doprovázejí křemenné pískovce, křemence, metakvarcity, kataklazity, mylonity sillimanitové ruly, a dokonce i stopy grafitu (A6, A11, A13, A16, A25). Vzorek aquamanile ze Ždánic (A 26; obr. 26), který byl do souboru zařazen z důvodu makroskopické podobnosti s brněnskou keramikou, se ve všech ukazatelích odlišuje od ostatních exemplářů. Obsahuje horniny charakteristické pro oblast moldanubika, takže jej nelze spojit s brněnskou produkcí. U vzorků zhotovených z kaolinu a kaolinových jíílů (A4, A10, A12, A19, A23) nelze pomocí mikropetrografických rozborů určit provenienci. Jsou velmi podobné kaolinovým materiálům drobné keramické plastiky, ale v několika případech jsou ještě jemnější, pravděpodobně přepálené, zbavené Fe-oxyhydroxidů. Všechny studované exempláře jsou velmi dobře vypálené, což souvisí s jejich určením k manipulaci s vodou, takže jejich střep je v kombinaci s glazovanými povrchy nepropustný. V jednom případě se místo glazury vyskytuje engoba (A5; obr. 5) a další exemplář je dokonce opatřen tuhováním (A2; obr. 2). U aquamanile s torzem jezdců na koni byl na kabátu postavy identifikován nátěr červeným a modrým pigmentem (A17; obr. 17). Pod světlejšími zelenými glazurami prosvítá povrch střepu (A1, 7; obr. 1, 7). Na tomto místě je nutné upozornit, že právě díky velmi kvalitnímu glazování povrchu se předpokládalo, že aquamanile a třmenové konvice nebyly vyrobeny v Brně a pocházejí z cizích dílen. Glazury jsou vesměs homogenní, bez bublin nebo prasklin, dokonale spojené se střepem. Naproti tomu polévaná kuchyňská keramika objevující se o 50 až 70 let později má řadu defektů. Na základě tohoto faktu můžeme předpokládat, že po určitou dobu v některé brněnské dílně působil hrncíř, který ovládal technologii glazování, kterou poznal a naučil se používat v cizí vzdálené dílně. Tuto technologii dokázal v precizním provedení napodobit v brněnském prostředí s využitím zdejších kvalitních keramických surovin.

ID	lokality	uloženo	inv. č.	minerály	horniny	výpal °C	obr.
A1	Brno Veselá, JKC	Archaia Brno	19390/121	křemen, biotit, muskovit plagioklas, alkalický živec, amfibol, epidot	křemence, metakvarcicity, kataklazity, metabazalty, aplity, slídové břidlice, silicity, Fe-oxyhydroxidy	900	1
A2	Brno Veselá, JKC	Archaia Brno	251/41	křemen, biotit, muskovit plagioklas, alkalický živec, amfibol, epidot	křemence, metakvarcicity, kataklazity, metabazalty, aplity	850	2
A3	Brno Veselá, JKC	Archaia Brno	19366/10	křemen, biotit, muskovit plagioklas, alkalický živec, amfibol	křemence, metakvarcicity, kataklazity, ruly, aplity, granitoidy, slídové břidlice	900	3
A4	Brno Veselá, JKC	Archaia Brno	11330/21	křemen, biotit, muskovit	křemence, zrnka Fe-oxyhydroxidů	1000	4
A5	Brno Veselá, JKC	Archaia Brno	15325/17	křemen, biotit, muskovit plagioklas, alkalický živec, amfibol	křemence, metakvarcicity, kataklazity, metabazalty, slítnité horniny, silicity	800	5
A6	Brno Veselá, JKC	Archaia Brno	2194/1	křemen, alkalický živec, plagioklas, muskovit, biotit, amfibol	kataklazity, metakvarcicity, břidlice, křemence, aplity, drobné Fe bročky a hrudky	900	6
A7	Brno Veselá, JKC	Archaia Brno	1381/89	křemen, biotit, muskovit, plagioklas, alkalický živec, amfibol	slídové břidlice, křemence, metakvarcicity	900	7
A8	Brno Veselá, JKC	Archaia Brno	7359/60	křemen, draselný živec, plagioklas, biotit, muskovit, amfibol	křemence, metakvarcicity, slídové břidlice, Fe-oxyhydroxidy	950	8
A9	Brno Veselá, JKC	Archaia Brno	6140/9	křemen, draselný živec, plagioklas, biotit, muskovit, amfibol	křemence, metakvarcicity, metabazalty, slídové břidlice, vápence, Fe-oxyhydroxidy	900	9
A10	Brno Veselá, JKC	Archaia Brno	18480+11109/1	křemen, biotit, muskovit, mullit	velmi ojediněle zrnka Fe-oxyhydroxidů	1100	10
A11	Brno Panenská	MuMB	443043	křemen, živec, podružně slídy, amfiboly, granáty	křemence, kataklazity, metakvarcicity, ruly, granitoidy	800	11
A12	Brno Panenská	MuMB	4250/4254	křemen, biotit, muskovit, mullit	křemence	1100	12
A13	Brno Panenská	MuMB	nemá, s.j. 4161	křemen, živec, podružně slídy, amfiboly, granáty, grafit	pískovce s Fe tmelem, křemence, kataklazity, metakvarcicity, úlomky silimanitových a granátových rul, granitoidy	900	13
A14	Brno Panenská	MuMB	445510	křemen, biotit, muskovit plagioklas, alkalický živec, amfibol	křemence, metakvarcicity, kataklazity, metabazalty, silicity	900	14
A15	Brno Mečová 4	MuMB	205234	křemen, biotit, muskovit plagioklas, alkalický živec, amfibol	křemence, metakvarcicity, kataklazity, metabazalty	900	15
A16	Brno Dominikánská/ Mečová, Velký Špalíček	MuMB	200461	křemen, biotit, muskovit, sillimanit	aplity, ruly, silicity, křemence, břidlice, kataklazity, Fe-oxyhydroxidy, mikrofosilie	800	16
A17	Brno Mečová 2	MuMB	202396	křemen, biotit, muskovit plagioklas, alkalický živec, amfibol, epidot	křemence, metakvarcicity, kataklazity metabazalty	900	17
A18	Brno Starobrněnská 2–4	MuMB	A49/97–342/48	křemen, biotit, muskovit plagioklas, alkalický živec, amfibol	křemence, metakvarcicity, kataklazity, slídových břidlic, aplity, metabazalty, hrudky Fe-oxyhydroxidů	900	18
A19	Brno Rašínova	MuMB	1185/3	křemen, biotit, muskovit, mullit	–	1100	19
A20	Brno Radnická 8, Stará radnice	MuMB	002/91	křemen, biotit, muskovit, draselný živec, plagioklas, amfibol, epidot	aplity, kataklazity, křemence, metakvarcicity, metabazalty,	850	20
A21	Brno Česká 10	Archaia Brno	189/11 + 126/15	křemen, biotit, muskovit, mullit	křemence	1100	21

ID	lokality	uloženo	inv. č.	minerály	horniny	výpal °C	obr.
A22	Brno Zelný trh 4 – Reduta	MuMB	204/48–49 + 218/3	křemen, biotit, muskovit, plagioklas, alkalický živec, amfibol	slidové břidlice, křemence, metakvarcity	950	22
A23	Brno Česká 6	Archaia Brno	1146/3	křemen, biotit, muskovit, mullit	–	1100	23
A24	Brno Panenská	MuMB	nemá, s.j. 4302	křemen, biotit, muskovit plagioklas, alkalický živec, amfibol	křemence, metakvarcity, kata- klazity, metabazalty, silicity	900	24
A25	Brno Veselá, JKC	Archaia Brno	1332/94	křemen, biotit, muskovit, plagioklas, alkalický živec, amfibol	křemence, metakvarcity, katakazity	900	25
A26	Ždánice Palánek	Vrbasovo muzeum ve Ždánicích	AŽ 138	křemen, biotit, muskovit sillimanit, granát, cordierit	ojedinele sillimanitové horniny	950	26

Tab. 1. Analyzované aquamanile a konvice.

Databáze https://dspace.muni.cz/handle/ics_muni_cz/1054; 3D modely <https://sketchfab.com/vojtanossek/collections/aquamanile>.

6.6 Závěr

Aquamanile a konvice se zoomorfními výlevkami byly většinou vzhledem ke své raritnosti i odlišné technologii výroby považovány za zboží do Brna dovážené. Teprve s nárůstem získaných nálezů, a to nejen z brněnského prostředí, a s využitím přírodovědných analýz, se otevřel prostor pro zpřesnění místa jejich původu.

Na základě stylových charakteristik a vyšší četnosti výskytu v brněnských nálezech jsme nastínili hypotézu o možném místním původu skupiny aquamanile v podobě beranů a koní (A3, A8–A9, A11, A14, A16, A18) a také jezdeckých aquamanile (A 6 a 17), jejichž předpokládaný brněnský původ potvrdily petrografické analýzy. Trochu překvapivě naznačily místní původ i u aquamanile stylové a na první pohled materiálově odlišných od předešlé skupiny (A1–A2, A5, A13). Ukázaly také, že i některé konvice se zoomorfními výlevkami jsou výrobky místních hrnčírů (A22, A24, A25), byť o inspiraci dolnorakouskými, resp. vídeňskými exempláři není i vzhledem k určitému časovému posunu jejich výskytu v Brně velkých pochyb (srov. Huber 2011, 91–101; Sedláčková–Staněk–Hložek 2019, 1072–1084).

Je pravděpodobné, že producenty tohoto zboží byli hrnčíři, kteří se mohli na jeho výrobu příležitostně specializovat, a jejich výrobky byly primárně určeny pro brněnský trh. S vizuálně stejnými nálezy se totiž mimo Brno prozatím často neseťkáváme. Lze se domnívat, že brněnské výrobky nebyly obchodovány do vzdálených oblastí, a jednalo se pravděpodobně o lokální produkci, nebo produkci časově výrazně omezenou.

Toto zjištění koresponduje s úvahami v okolních zemích, kde právě ona velká variabilita nálezů napříč celou Evropou vede k předpokladu, že keramická aquamanile nebyla vyráběna ve specializovaných výrobních centrech a obchodována na velké vzdálenosti, ale jsou produktem více lokálních dílen (srov. Kaltenberger 2009, 413–416; Scholkmann 1989, 679; Müller 2006, 244, 254).

Část aquamanile však musela být do Brna dovezena. Na některou mimobrněnskou dílnu ukázaly, kromě technologických i morfologických odlišností, i petrografické analýzy. Jedná se především o aquamanile vyrobené z hrubší světlé keramické hmoty, které vykazují podobnost s analyzovanými nálezy z Opavy (A4, A12, A21) zhotovenými z kaolinitických jíílů. Mimobrněnského původu jsou i exempláře vyrobené z velmi jemně přeplaveného kaolínu – aquamanile v podobě ježka (A19), jedna z konvic se zoomorfními výlevkami (A23) a konvička s ženskou plastikou (A10). Oblast jejich původu nelze prozatím blíže určit. Zda se tato aquamanile do Brna dostávala jako předmět obchodu, dar, suvenýr nebo jako součást majetku nově příchozích obyvatel, nelze za dnešního stavu poznání říci.

6 AQUAMANILES AND EWERS WITH ZOOMORPHIC SPOUTS

6.6 Conclusions

Due to their exceptionality and different production technology, aquamaniles and ewers with zoomorphic spouts were mostly classified as imported goods. The increasing number of finds, not only from Brno, and the use of natural scientific analyses enabled to specify the place of their origin.

On the basis of stylistic characteristics and an increased frequency of occurrence among the finds from Brno, we have outlined a hypothesis of possible local origin of a group of ram-shaped and horse-shaped aquamaniles (A3, 8, 9, 11, 14, 16, 18; Fig. 3, 8, 9, 11, 14, 16, 18) and equestrian aquamaniles (A6 and 17; Fig. 6 and 17), whose assumed origin from Brno was confirmed by petrographic analyses. Surprisingly enough, local origin was also indicated with aquamaniles which are at first glance made from a different material than aquamaniles from the previous group (A1, 2, 5, 13; Fig. 1, 2, 5, 13). The analyses showed that some ewers with zoomorphic spouts also are products of local potters (A22, 24, 25; Fig. 22, 24, 25), although their inspiration by specimens from Lower Austria or Vienna is quite evident, all the more when we consider the time delay in their occurrence in Brno (cf. Huber 2011, 91–101; Sedláčková–Staněk–Hložek 2019, 1072–1084). It is probable that this ceramic ware was made by potters, who may have occasionally specialised in this production and their products were primarily intended for the Brno market. Visually identical finds outside of Brno are so far not very numerous. It can be supposed that the products from Brno were not traded over large distances. They probably represented local production or production that was distinctly limited in time.

This finding corresponds to the theories in surrounding countries. The large variability of finds throughout Europe makes us suppose that ceramic aquamaniles were not manufactured in specialised production centres and were not traded over large distances, but were produced in multiple local workshops (cf. Kaltenberger 2009, 413–416; Scholkmann 1989, 679; Müller 2006, 244, 254).

However, one part of aquamaniles must have been imported to Brno. Their origin from a workshop outside of Brno is indicated by technological and morphological properties as well as by petrographic analyses. This mainly applies to aquamaniles made from a coarse light-coloured clay body, which resemble the analysed finds from Opava (A4, 12, 21; Fig. 4, 12, 21) made from kaolinitic clays. Specimens made from very fine washed kaolin – the hedgehog-shaped aquamanile (A19; Fig. 19), one of the ewers with zoomorphic spouts (A23; Fig. 23) and a ewer with female figural appliqué (A10, Fig. 10) – also originate from outside of Brno. The region of their origin cannot yet be specified in more detail. The current state of knowledge does not enable to say whether these aquamaniles reached Brno as a trading article, gift, souvenir or as a part of the property of newcomers.

ID	Location	Storage place	Inv. No.	Minerals	Rocks	Firing °C	Fig.
A1	Brno Veselá St., Janáček Cultural Centre	Archaia Brno	19390/121	quartz, biotite, muscovite plagioclase, alkali feldspar, amphibole, epidote	quartzites, metaquartzites, cataclasites, metabasalts, aplites, micaceous schists, siliceous rocks, Fe-oxyhydroxides	900	1
A2	Brno Veselá St., Janáček Cultural Centre	Archaia Brno	251/41	quartz, biotite, muscovite plagioclase, alkali feldspar, amphibole, epidote	quartzites, metaquartzites, cataclasites, metabasalts, aplites	850	2
A3	Brno Veselá St., Janáček Cultural Centre	Archaia Brno	19366/10	quartz, biotite, muscovite plagioclase, alkali feldspar, amphibole	quartzites, metaquartzites, cataclasites, gneisses, aplites, granitoids, micaceous schists	900	3
A4	Brno Veselá St., Janáček Cultural Centre	Archaia Brno	11330/21	quartz, biotite, muscovite	quartzites, grains of Fe-oxyhydroxides	1000	4
A5	Brno Veselá St., Janáček Cultural Centre	Archaia Brno	15325/17	quartz, biotite, muscovite plagioclase, alkali feldspar, amphibole	quartzites, metaquartzites, cataclasites, metabasalts, mar-laceous rocks, siliceous rocks	800	5
A6	Brno Veselá St., Janáček Cultural Centre	Archaia Brno	2194/1	quartz, alkali feldspar, plagioclase, muscovite, biotite, amphibole	cataclasites, metaquartzites, schists, quartzites, aplites, tiny pellets and lumps, Fe-oxyhydroxides	900	6
A7	Brno Veselá St., Janáček Cultural Centre	Archaia Brno	1381/89	quartz, biotite, muscovite, plagioclase, alkali feldspar, amphibole	micaceous schists, quartzites, metaquartzites	900	7
A8	Brno Veselá St., Janáček Cultural Centre	Archaia Brno	7359/60	quartz, orthoclase, plagioclase, biotite, muscovite, amphibole	quartzites, metaquartzites, micaceous schists, Fe-oxyhydroxides	950	8
A9	Brno Veselá St., Janáček Cultural Centre	Archaia Brno	6140/9	quartz, orthoclase, plagioclase, biotite, muscovite, amphibole	quartzites, metaquartzites, metabasalts, micaceous schists, limestones, Fe-oxyhydroxides	900	9
A10	Brno Veselá St., Janáček Cultural Centre	Archaia Brno	18480+11109/1	quartz, biotite, muscovite, mullite	isolated grains of Fe-oxides	1100	10
A11	Brno Panenská St.	Brno City Museum	443043	quartz, feldspars, incidental micas, amphiboles, garnets	quartzites, cataclasites, metaquartzites, gneisses, granitoids	800	11
A12	Brno Panenská St.	Brno City Museum	4250/4254	quartz, biotite, muscovite, mullite	quartzites	1100	12
A13	Brno Panenská St.	Brno City Museum	no Inv. No., stratigraphic unit 4161	quartz, feldspars, incidental micas, amphiboles, garnets	sandstones with Fe cement, quartzites, cataclasites, metaquartzites, fragments of sillimanite and garnet gneisses, granitoids	900	13
A14	Brno Panenská St.	Brno City Museum	445510	quartz, biotite, muscovite plagioclase, alkali feldspar, amphibole	quartzites, metaquartzites, cataclasites metabasalts, siliceous rocks	900	14
A15	Brno Mečová St. No. 4	Brno City Museum	205234	quartz, biotite, muscovite plagioclase, alkali feldspar, amphibole	quartzites, metaquartzites, cataclasites metabasalts	900	15
A16	Brno Dominikánská/ Mečová St., Velký Špalíček	Brno City Museum	200461	quartz, biotite, muscovite, sillimanite	aplites, gneisses, siliceous rocks, quartzites, schists, cataclasites, Fe-oxyhydroxides, microfossils	800	16
A17	Brno Mečová St. No. 2	Brno City Museum	202396	quartz, biotite, muscovite plagioclase, alkali feldspar, amphibole, epidote	quartzites, metaquartzites, cataclasites metabasalts	900	17
A18	Brno Starobrněnská St. Nos. 2–4	Brno City Museum	A49/97-342/48	quartz, biotite, muscovite plagioclase, alkali feldspar, amphibole	quartzites, metaquartzites, cataclasites, micaceous schists, aplites, metabasalts, lumps of Fe-oxyhydroxides	900	18
A19	Brno Rašínova St.	Brno City Museum	1185/3	quartz, biotite, muscovite, mullite	–	1100	19

ID	Location	Storage place	Inv. No.	Minerals	Rocks	Firing °C	Fig.
A20	Brno Radnická St. No. 8, Old Town Hall	Brno City Museum	002/91	quartz, biotite, muscovite, orthoclase, plagioclase, amphibole, epidote	aplites, cataclasites, quartzites, metaquartzites, metabasalts,	850	20
A21	Brno Česká St. No. 10	Archaia Brno	189/11 + 126/15	quartz, biotite, muscovite, mullite	quartzites	1100	21
A22	Brno Zelný trh No. 4 – Reduta	Brno City Museum	204/48-49 + 218/3	quartz, biotite, muscovite, plagioclase, alkali feldspar, amphibole	micaceous schists, quartzites, metaquartzites	950	22
A23	Brno Česká St. No. 6	Archaia Brno	1146/3	quartz, biotite, muscovite, mullite	–	1100	23
A24	Brno Panenská St.	Brno City Museum	no Inv. No., stratigraphic unit 4302	quartz, biotite, muscovite plagioclase, alkali feldspar, amphibole	quartzites, metaquartzites, cataclasites metabasalts, sili- ceous rocks	900	24
A25	Brno Veselá St., Janáček Cultural Centre	Archaia Brno	1332/94	quartz, biotite, muscovite, plagioclase, alkali feldspar, amphibole	quartzites, metaquartzites, cataclasites	900	25
A26	Ždánice Palánek	Vrbas Museum in Ždánice	AŽ 138	quartz, biotite, musco- vite sillimanite, garnet, cordierite	isolated sillimanite rocks	950	26

Tab. 1. Analysed aquamaniles and ewers.

Database https://dspace.muni.cz/handle/ics_muni_cz/1054; 3D models <https://sketchfab.com/vojtanosek/collections/aquamanile>.